

SURNIA ULULA OROKENSIS SUBSP. NOVA

Írta: STACHANOW W. S., Moszkva

3. közlemény (Új sorozat) a Moszkvai Egyetem Zoológiai Múzeumából.

AKARVALYBAGOLY, *Surnia ulula* L. a taigaöv tipikus lakója s ezen belül két alfajra oszlik: *S. ulula ulula* L. és *S. ulula pallasi* But. A Tarbogataiban és Tiansanban izolált kolóniában élők a *S. u. tianschanica* Smallb. (— Korejewi Zar. et Loud.) alfajt képviselik. Miután alkalmam volt tekintélyes számú karvalybaglyot Kelet-sibériából, Sachalin szigetéről és az Amur vidékéről megvizsgálnom, arra az eredményre jutottam, hogy a Sachalin sziget északi részében élő baglyok önálló alakot képeznek, melyet a Sachalin sziget bennszülötteinnek egy kis csoportjáról, az orokokról, *S. u. oro-*

kensis néven vezetek be az irodalomba.

Diagnózisa: A *Surnia ulula orokensis* subsp. nova abban különbözik a *S. u. pallasi* But. és a tipikus *S. u. ulula* L.-től, hogy feje, testének felső része és szárnyfedői sokkal sötétebbek és a fehér foltozás kevésbé fejlett. Typus: ♂ ad. 1929 aug. 7. »Ljugi« halászállomás környéke, Sachalin szigetének északnyugati partvidékén, Tundra vidék. Gyűjtötte Stachanow W. S. (Moszkvai Egyetem Zoológ. Múzeuma.)

A giljások Sachalin szigetén ezt a baglyot »Chai«-nak, a jakutok »titjmjak«-tschirgja«-nak nevezik. A *Surnia ulula orokensis* Stach.-ot magam és Bromley G. F. Sachalin szigetének északi részében a Tundrában és a *Larix dahurica* Turz.-val benőtt taigában találtuk fészkelve.

KISEBB ORNITHOLOGIAI TAPASZTALATOK. (II.)

Írta: Dr. GELEI JÓZSEF, Szeged.

A»TERMÉSZET« 1929. évi 13/14-ik számában ugyanezen a címen mondtam el néhány szegedkörnyéki tapasztalatomat. Jelen közleményem megírására a M. O. Sz. szegedi körzetének megalakulásakor Bodnár Bertalan tanár úrnak előadása és hozzáfűzött megjegyzéseim készítettek. Tapasztalataim részben még Kolozsvárról valók, részben pedig azokra is itt Szegeden tettem szert.

A kakukfióka dajkái. Kezdő egyetemi hallgató koromban Kolozsvárt a Lomb alatti Brétfőben a Benczédi-villában nyaraltam, házi privát preceptorként éltem a családnál. Egyik tavaszvégi délelőttön idomtalan kakukfióka tűnt föl a léces kerítésen, amint azt egy vörösbegy nagy szorgalommal és gyakori hangadások között táplálta. Mialatt az etetést szemléltem, egyszer csak nagy meglepetésemre a kertiposzta is a fióka elé repül s szintén bogarat nyújt át neki. A módfelett érdekes eset pontos odafigyelésre készítetett s eközben jöttem rá arra a különös jelenségre, hogy a telhetetlen torkú, hájas fiókának táplálását három madárfaj végezte. Nevezetesen a mondottakon kívül ritkán egy csaláncsúcs is adogatott enni az anyához képest nagytestű madárnak. Nagy kár, hogy akkori eszem nem érte föl ennek a tapasztalatnak rendkívül fontos jelentőségét s magamtól minden munkát félredobva, napokon keresztül nem figyeltem az etetést s nem derítettem ki, hogy melyik volt a költő anyamadár. Azt is jó lett volna megállapítani, hogy pontosan az általam látott három madárka adogatott-e enni, vagy pediglen, amint az igazi anyával ideoda kóborolt a torkos fióka, itt-ott a régi dajka elmaradását új résztvevő pótolta. Amíg vigyáztam az etetésre, mindössze még azt a kedves jelenetet figyeltem meg, amint a lécs tetejére megtelepedett kakukfiókának a szembeeső lécre szállott poszáta nem bírta átnyújtani a táplálékot, rövid kínlódás után a kakuklválára szállott és jobb oldalról úgy adta szájába a bogarat.

Melléklet a »Kócsag« IV. évf. 1. számához. I. tábla.

Phot. P. Skovgaard, Viborg,
Dänemark.

*Fiait védő darázsölyv.
Pernis apivorus die Jungen schützend.*

Vonuló füstifecskek éjjeli szállása. 1927 őszén a szegedi határban a Maty-ér környékén vadászgattam, gyönyörű verőfényes délután volt. A késő délutáni órákban óriási füstifecskecsapat lepett meg észrevétlenül. Mialatt a foglyokat erre-arra űztem, a laza fecskecsapat a nádasok fölött csapongott, táplálékát fogdosván a napfényben sütkérező legyek s bogarak között. A nagykiterjedésű laza fecskesereg hol erre, hol arra szálldogált, határozott céltalansággal kóborolt. Mikor a nap alábukóban volt, fegyveremet vállamra vettem s hazafelé indultam. A Maty-ér fölött messzire kikanyarodtam az országútra, hogy a sok szántástaposás után a kemény földön haladjak hazafelé. Amint a hídhoz közeledtem s a híd melletti nagy nádas mentén, Rózsa Sándor egykori hirhedt bűvőhelyén haladok végig, élénk süvítés csapja meg a fülemet, amelyet eladdig a magasban keringő s onnan hirtelen alázuhanó varjakról ismertem. Amint tekintetem odavetem, észre veszem, hogy a fecskéim vékony tölcserben vágódnak le a nádasba, hogy ott hirtelen eltűnjenek. A korábbi laza sereg a nádas fölött nagy magasban tömör csapatot formált, amely kis térben ide-oda keringett s közben a csapat közepéből egymásután villámsebessen törtek lefelé a fecskék.

Más egyebet nem tudok elképzelni, mint azt, hogy ezzel az egyenkénti és villámgyors alászálldosással nem akarták az éjszakai megszállást feltűnővé tenni. Azt azonban magam sem tudom, hogy ezzel a gondolatommal hogy egyeztessem össze azt a nagy zsvajt, mely a nádasba alászállt és ott nem a nádszálakon, hanem a földön, a száraz avarba megtelepedett fecsketábor eleinte kifejtett. Abban a hitemben, hogy a megszálló fecsketábort a tartós, kellemes idő ittmaradásra készíti s nekem a következő nap is gyönyörűségem telhetik a sárkányfelhőszerű fecskecsapat estéli megszállásában, a következő nap is kimentem a Maty-ér hídjához, kedves vendégeinknek azonban se hire—se pora nem volt.

Ösztön és tanulás. Örök problémája marad a természettudományos kutatásnak, vizsgálódásnak és szemlélődésnek az állati lélek kérdése. Sohasem fogy ki az ember az állat cselekedetének láttán a kérdésből: öröklött ösztöne, avagy pedig szerzett tapasztalata vezeti-e az állatot. Engemet az a kérdés, ki tudja hányadszor, utoljára 1926 augusztus utolsó hetében ejtett gondolkodóba, midőn szülőotthonomban, Háromszéken, egyik fagyos, hideg, szeles napon feleségemmel és Boros Lajos gyakornokommal a réten keresztül, az Oltnak tartottunk. Hármunkat néhány füstifecske arasznyi távolságra sodort s eközben, amint világosan észrevettük, a lépéseink által fölvert szöcskéket, sáskákat és fölrepített lepkéket fogdosták el. Azt velem senki sem tudná megértetni, hogy az állattal ösztöne éreztetné meg, hogy ilyenkor repülő bogarak híján tudattalanul vezérelődjék a mozgó ember közelébe. Elöttem világos az, hogy az ilyenkor ereszaljat és minden zeg-zugot megközelítő fecske tapasztalatból jó rá, hogy a rétenmezőn mozgó lények fölverik a nyugton rejtőzködő állatokat, táplálékot s ott betévő falatját megszerezheti. Amint ott a réten elgyönyörködtünk a fecskék nem szűnő csapongásában, egyszerre világossá vált előttem az, hogy miért követik a mezőn legelésző juhnyáját a fecskék és szintén megfejtve láttam az állati tanulékonyágnak modern példáját abban, hogy a kabasólyom miért követi nyomon a mezőn zúgva-dörögve végigsikló gyorsvonatot és hogy a sirályok csapata miért kering a csavarmotoros hajók nyomában. Sem a vonat, sem a propelleres hajó nem játszott szerepet az állat östörténelmében, nem vehetett részt ösztöneinek lassú kicsiszolásában és íme, a sólyom is, a sirály is »halad a korral«, kitanulja, tehát tanulja az újszerű helyzeteket és azokat életfenntartásához kihasználja.

Alig hogy ez a bölcsesség világossá vált előttem, újabb kedves észlelések gyarapították tapasztalataim tárházát. A következő tavaszon a délutáni tűző nap-

fényben a Tisza baloldali töltésén gyalogoltunk a szegedi Nagyfától Szeged felé. Egész szegedi hallgatóságom velem volt. A töltés melletti fű fölött, tőlünk mintegy 200 lépésre, függeszkedő füsti-fecskéket veszünk észre. Azt hittem, szárnyaikkal verik a füvet, hogy a sáskákat fölriasszák. Amint közelebb érünk, pulykacsapat tűnik ki a fűből. Egy öreg pulyka a fiókáit vezetgette. Ezek verték fel a sáskákat s erre leselkedtek a fecskék. Alig haladunk egy kilométert, megint függeszkedő fecskékkel találkozunk. Sehol tanya a környéken s így látatlanban nem mertük ráfogni, hogy újra pulykasereg rejtőzködnék a fűben. Amint 100 méterre megközelítjük a helyet, egyszerre csak fekete sereglyecsapat riad fel a fűből. Itt azok voltak a fecskének táplálékszerzésben segítő életközösségi társai és tanúságtevői, hogy mit nem tanul meg a fecske.

Eszközhasználat. Az ember lelki fensőbbiségének bizonyítására a lélekbúvárok rendszerint azt emlegetik fel, hogy az ember munkára való tökéletességét s egyúttal az állatok fölött álló lelkiségét azzal érte el, hogy eszközöket készített testi fogyatékoságának pótlására. Ma is a majomlélek bűvárai a majomnak az állatok világában magas lelki készségeit éppen azzal igazolják, hogy a majom volna az egyetlen állat, mely az elérhetetlen táplálék megszerzésére eszközt alkalmaz, midőn karót vesz a kezébe, vagy éppen polcot, emelvényt szerkeszt a lába alá, hogy a banánt vagy a narancsot elérje és leverje.

Annak igazolására, hogy a madár is ért az eszközhasználathoz, bárkinek ajánlom a következő, gyorsan végrehajtható kísérletet. Szórjon el úgynevezett korcsos vagy kulcsos dióhéjtörmelékét az utcán, melynek kanyarulataiba dióbél szorult be. Csakhamar verebek kerülnek a dióbélre, s nézze meg azok viselkedését. Amint a veréb a dióbelet morzsánként iparkodik a héjből kiszedni, gyakorta megtörténik, hogy a dió törött felével aláfordul s a belet minduntalan eltemeti. A veréb nem látja táplálékát, de nem számár, hogy otthagyja. Megcsípi a dióhéj szélét s megfordítja a diót. Nem az eszközhasználatnak példája-e ez, ahol a héjat, mint kemény nyelet, arra használja fel a madár, hogy vele, mint eszközzel, forgassa a táplálékot, akár miként mi azt a villával cselekedjük.

Az elmúlt télen még szebb példáját tapasztaltam az eszközhasználatnak. Az ebédlőnk ablakában, az ablakkal szemben lévő fára szalonnadarabokat kötöttünk ki a cinkék etetésére. Gyerekeim velem együtt örvendeztek a reggeli és az ebéd alkalmával az ég madarai sorsán, melyekről az ember gondoskodott. Hosszú időn át szemléltem, hogy a cinke a rövid cérnára kötött szalonnát felhúzza az ágra, lábaival lecsipteti s így lakmározik a lerögzített eledelből. Egyszer eszembe jutott, kössük a szalonnákat olyan hosszú cérnára, hogy azt a madár ne érje el. S mi történt? Voltak cinkék, melyek a rendes szokás szerint a szalonnára szálltak s rajta himbálódzva falatoztak. Voltak azonban olyanok is, melyek ezután is az ágra szálltak s amennyire bírtak, lenyúltak a cérna után, felhúzták lábuk alá, megcsiptették, újra alányúltak, megint egy darabot emeltek s így a szalonnát a cérnán, mint eszközön, felhúzták az ágra. Világos tanúság az eszközhasználatra!

A konc és a civakodás. Az előbb említett cinketársaság előttünk régebről ismeretes volt. Voltakép a hideg tél beálltára azzal érdemelték ki gondozó figyelmünket, mert addig is szüntelen ott tornáztak ablakunk előtt a fákon s gyönyörködtettek mozgásaikkal, szorgos munkáikkal. Soha civódást közöttük nem vettünk észre. A szalonna azonban mindjárt háborúságot csinált. Amint azt legelőször kiakasztottuk, azonnal elkezdődött a verekedés. Hogy egymásnak békét hagyjanak, több helyre akasztottunk ki szalonnát és két helyen faggyúba öntött kölest és kendermagot. A széncinkék között mindjárt csend is lett. Egy molnárcinke azonban még hosszú időn keresztül verekedett. Leghevesebb volt a harc reggelente,

az első kosztolás alkalmával. Ilyenkor a molnárcinke sehol se tűrte közelében a széncinkéket. A reggeli időt a szorgos étkezés helyett rendszerint azzal töltötte, hogy örökösen kergette a széncinkéket, hol az egyik, hol a másik szalonnáról. Lassanként azonban tanult ez is. Megtanulta, hogy a szalonna nem fogy el az orra előtt. Mindennap megkapja a maga részét és lassan abbahagyta ez is a verekedést.

KLEINERE ORNITHOLOGISCHE BEOBACHTUNGEN

Von Dr. JOSEF GELEI, Szeged.

VOR JAHREN beobachtete ich einen jungen Kukuk, den Rotkelchen, Gartengrasmücke und Wiesenschmätzer fütterten. Als die Gartengrasmücke den Schnabel des Nimmersattes von der Anflugstelle aus nicht erreichen konnte, flog sie auf die Schulter des Kukuks und steckte nun bequem den Bissen in den Mund des Stiefkindes. Ich verfolgte die Gesellschaft damals nicht weiter, was ich heute bedauere. Es wäre interessant gewesen, festzustellen, ob beim Weiterstreichen des Jungen mit den eigentlichen Pflegeeltern nicht andere Ammen diesen zu Hilfe gekommen wären.

An einem Herbstnachmittag 1927 sah ich bei Szeged über einem Röhricht ein grosses Schwalbenheer im losen Verbände hin- und herfliegen. Gegen Abend verdichtete sich der Schwarm und ich sah, wie aus der Mitte die Schwalben sich nacheinander einem dünnen Trichter ähnlich, blitzschnell in das Rohr niederliessen. Es schien, als ob sie durch dieses Verhalten ihren Schlafplatz nicht verraten wollten, welcher Ansicht jedoch der bald einsetzende Lärm der im trockenen Pflanzengewirr auf dem Boden bereits Platz genommenen Schwalben widersprach.

An einem kalten, windigen Tage, Ende August 1926, beobachteten wir auf einer Wiese, wie Rauchschwalben die von unseren Tritten aufgeschreckten Heuschrecken und Schmetterlinge wegschnappten. Hier konnten die Schwalben unmöglich vom Instinkt geleitet worden sein, sondern nur aus Erfahrung gehan-

delt haben. Aus gleicher Ursache folgt der Baumfalk dem über Ackerland dahineilenden Schnellzug und die Möwe dem Schraubendampfer. Im Frühling 1927 sahen wir Rauchschwalben über einer grasigen Stelle rüttelnd. Ich dachte, sie wollen durch Schlagen mit ihren Flügeln Heuschrecken aufscheuchen. Näher tretend kam eine Schar Trutzhühner aus dem Grase hervor, eine Mutter mit ihren Jungen. Diese stöberten die Heuschrecken auf, auf welche die Schwalben lauerten. Noch am selben Tage wiederholte sich das Schauspiel, diesmal waren es jedoch Stare die den Schwalben zur Nahrung verhalfen.

Streut man Nusschalenstücke mit noch drinnsteckenden Kernresten auf die Strasse, so kommen bald Sperlinge herbei, die bemüht zu den Kernen zu gelangen oft die Schalen umkehren und so die Leckerbissen verdecken. Die Sperlinge wissen sich jedoch zu helfen, denn sie ergreifen mit ihrem Schnabel den Rand der Schale und wenden sie wieder in die richtige Lage. Haben wir hier nicht ein Beispiel vom Benutzen eines Gerätes bei der Nahrungsaufnahme, wobei die Schale als harter Stiel zum Umdrehen der Nahrung gebraucht wird, ähnlich, wie wir es mit der Gabel tun? Und doch wird ein Gebrauch von Geräten bei der Nahrungsaufnahme nur dem Menschen und Affen, als Beweis einer höheren Intelligenz zugeschrieben. Im vergangenen Winter machte ich die Beobachtung, dass Meisen den an kurze Fäden gebundenen und an einem Baum befestigten Speck zu sich auf den Zweig zogen und so behämmerten. Ich band hierauf den Speck an lange Fäden. Was

geschah? Einige Meisen setzten sich wie gewöhnlich auf den Speck und pickten baumelnd daran. Andere aber setzten sich wie früher auf den Zweig, langten mit dem Schnabel tief nach unten und zogen den Speck auf den Ast. Ein klares Beispiel einer Gerätebenutzung!

Eine andere Beobachtung an dieser Meisenschar möchte ich hier noch erwähnen. Vor Aushängen des Speckes lebten sie im grosser Eintracht. Mit dem Erscheinen des Speckes aber begann auch

gleich die Rauferei. Um Frieden zu stiften, hing ich an mehrere Stellen Speck. Nun gab es bei den Kohlmeisen Ruhe, doch eine Blaumeise liess von der Rauferei noch lange Zeit nicht ab. Besonders morgens jagte sie die Kohlmeisen von den Speckstücken. Doch langsam lernte auch dieser Vogel. Er lernte, dass der Speck nicht verschwindet, sondern jeden Tag seinen Teil abgibt und so stellte auch er die Rauferei ein.

ZUR FRAGE, OB NEBEL- UND RABENKRÄHE RASSEN ODER ARTEN SIND

Von Dr. H. v. BOETTICHER, Coburg.

ERFREULICHER Weise hat sich der Begriff der geographischen Rasse in der Zoologie, besonders in der Ornithologie, fest eingebürgert. Formen, die sich nur durch geringfügige, aber konstante, erbliche Merkmale unterscheiden und sich geographisch vertreten, werden als Rassen angesehen, die in ihrer Gesamtheit einen Rassenkreis darstellen. Rassenkreise entsprechen also ziemlich derjenigen systematischen Stufe, die man gemeinhin als Art bezeichnet. Es stellt sich aber heraus, dass es verschiedene Formen gibt, die sich geographisch vertreten, deren Ähnlichkeit aber doch zu einer verschiedenen Auffassung ihrer Verwandtschaftsnähe Veranlassung geben kann. So kommt es, dass diese Formen von dem einen Autor als Rassen eines einzigen Kreises, von dem anderen aber als Vertreter verschiedener Rassenkreise, als selbständige Arten angesehen werden. Zu solchen strittigen Formen gehören die festländischen Jagdfasanen einerseits und die japanischen Schillerfasanen andererseits, die gemeinen und die sog. Einfarbstaaere, die verschiedenen Keilschwanzloris, die Schild- und Rotschitelwitwen, die afrikanischen Stumpfschwanzpapageien der Gattung Poicephalus und viele andere mehr. Dazu gehören aber auch unsere Nebel- und Rabenkrähen. Nach meiner Ansicht genügt das gegenseitige geographische Vertreten der verwandten Arten allein noch nicht, die Formen nur dieserhalb als Rassen desselben Kreises anzusehen. Dazu gehört, dass die innere Verwandtschaft auch durch grössere Ähnlichkeit der Färbung und Gestalt, Lebensweise und Betragen und verschiedene andere Momente dokumentiert wird. Es gibt nahe verwandte Arten und Gattungen, die sich geographisch vertreten. Man wird nur wegen des geographischen Vikariats doch die Elefanten Afrikas und Indiens, die Löwen und Tiger nicht als Rassen desselben Kreises ansehen, denn ihre Verwandtschaft ist eine nicht so nahe. Der Gold- und Diamantfasan vertreten sich vollkommen und kreuzen sich auch völlig unbeschränkt untereinander. Trotzdem wird es niemandem einfallen, sie als Rassen desselben Kreises anzusehen.

Man muss m. E. zwei verschiedene Arten des geographischen Vikariats unterscheiden, ein primäres, das, wie wir gleich sehen werden, bei der Ausbildung der Rassen massgebend ist, und ein sekundäres, das durch das nachträgliche Ein-